

Uitz Renáta

EGY LÉPÉSSSEL LEJJEBB, EGY LÉPÉSSSEL FELJEBB

MELEG PÁRKAPCSOLATOK VÉDELME EURÓPÁBAN
ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

2015 nyara fontos előrelépést hozott a meleg párkapcsolatok¹ elismerésében Európában és az Egyesült Államokban is. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) újabb minimumkövetelményt határozott meg az élettársi kapcsolatok jogi elismeréséhez, míg az Egyesült Államok legfelső bírósága kimondta, hogy az alkotmány nemi irányultságra tekintet nélkül védi a házasságkötéshez való alapvető jogot. Az *Oliari Olaszország elleni ügyében* hozott döntésében² az EJEB kimondta: azzal, hogy semmilyen jogi elismerést nem biztosít a meleg párok élettársi kapcsolatainak, az olasz állam megsérti az Emberi Jogok Európai Egyezményének (Egyezmény vagy EJE) 8. cikkéhez kapcsolódó intézményvédelmi kötelezettségét. Ezzel az EJEB a korábban meghatározottnál még alacsonyabban húzta meg a jogvédelemnek a tagállamoktól elvárt minimális szintjét az olasz ügy sajátos körülményeire tekintettel. Pár héttel korábban az Egyesült Államok legfelső bírósága az *Obergefell v Hodges*-ügyben³ kimondta a meglegházasság alkotmányosságát.

A fenti döntések előrelépést hoztak az LMBT-párkapcsolatok alapvető jogi védelmében, egyik ítélet sem jelenti azonban az út végét. Az EJEB *Oliari*-döntése nem tartalmaz az ügy tényein túlmutató egyezményes kötelezettséget. Bár az *Obergefell*-döntés fontos közjogi mérföldkő az Egyesült Államokban, és szimbolikus jelentőségét nehéz elvitatni, az amerikai legfelső bíróság minden olyan lényeges alkotmányos kérdést nyitva hagyott, amelyek miatt a közeljövőben várhatóan indítványozók száza fordulnak majd bírósághoz.

A következőkben – rövid kitérő után – először áttekintem a két ítélet legfontosabb megállapításait, majd rövid összehasonlító elemzéssel kitérek a döntések azon elemeire, amelyek érdemben befolyásolhatják a meleg párok jogainak védelmét a közeljövőben mind Európában, mind az Egyesült Államokban.

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS GYAKORLATI JELENTŐSÉGE A MELEGJOGI ÜGYEK BEN

Az összehasonlító elemzést a tudós kíváncsiságon túl az is indokolja, hogy a LMBT-jogokat érintő bírói jogérvényesítés univerzuma eléggé összezsugorodott az elmúlt években: az EJEB az *Oliari*-döntésben már említést is tett az *Obergefell*-ítéletről,⁴ az Egyesült Államok legfelső bírósága pedig egyértelműen tisztában van az EJEB döntéseivel és az európai fejleményekkel.⁵ Amikor a bíróságok maguk nem hivatkoznak

nemzetközi emberi jogi és összehasonlító jogi tanulságokra, ezek az érvek rendre megjelennek a jogvédők, illetve a nemzetközi szervezetek azon beadványaiban, amelyek az utóbbi időben mindkét bíróság (és persze más bíróságok) és nemzeti parlamentek előtt is feltűntek beavatkozóként és jogi képviselőként LMBT-jogokat, vallásszabadságot, valamint ezzel

egy időben terhességmegszakítást, mesterséges megtermékenyítést és bérnyaságot érintő ügyekben.⁶ Az amerikai eredetű keresztény-konzervatív jogvédő szervezetek közül jelen van az európai szinten az Alliance Defense Fund (ADF), illetve European Center for Law and Justice néven külön európai tagozatot működtet az American Center for Law and Justice (ACLJ). [Utóbbi nem összetévesztendő az American Civil Liberties Union (ACLU) nevű szervezettel.] Az ADF és az ECLJ szerepe az európai ügyekben világos: egyrészt igyekeznek meggátolni, hogy az európai jogfejlődéstől elszabaduljon az amerikai bíróságok és törvényhozók fantáziája, másrészt igen hatékonyan lépnek fel a minimális európai emberi jogi védelmi szint kialakulása ellen olyan helyzetekben, ahol a minimum megállapítása egy már fennálló európai konszenzuson múlik.⁷

Ízelítőképp: a román alkotmány a házasságot úgy határozza meg, hogy nem utal a házastársak nemére.⁸ 2008-ban a román felsőház elfogadta ugyan a

AZ EJEB MEGÁLLAPÍTOTTA,
HOGY A MELEG PÁROK ÉLETTÁRSI
KAPCSOLATÁNAK ÁLLAMI ELISMERÉSE
AZ INDÍTVÁNYOZÓK SZÁMÁRA A JOGI
SZABÁLYOZÁS RÉSZLETEITŐL VAGY
TARTALMÁTÓL FÜGGETLENÜL
ÖNÉRTÉKET KÉPVISEL

polgári törvénykönyv módosítását – egyértelműsítendő, hogy a házasság férfi és nő életközössége –, az alsóház azonban elvetette a módosítást. Végül a parlamenti választásokat követően a 2009-ben elfogadott (és 2011-ben hatályba lépett) új román ptk. vezette be a házasság egyértelműen heteronormatív meghatározását.⁹ A meleg életjárási kapcsolatát törvényesíteni kívánó javaslatok azóta is sorra buknak el a román parlament különböző fórumain.¹⁰ 2015 májusának közepén az alsóház igazságügyi bizottsága egyhangúlag utasította el azt az egyéni képviselői indítvánnyal benyújtott törvényjavaslatot,¹¹ amely előterjesztője szerint mintegy 800 000 életjárási kapcsolatot tett volna elismerhetővé, a partnerek nemi irányultságára tekintet nélkül.¹²

A parlamenti eljárásba – a törvényjavaslat ellen fellépve – beavatkozott az ADF International, mintegy ellensúlyozandó az európai, illetve román LGBT-szervezetek tevékenységét.¹³ Mindezek fényében említésre méltó fordulat, hogy 2015. június elején Robert Cazanciuc, román igazságügyi miniszter Frans Timmermans, az Európai Bizottság alelnökének jelenlétében újságírói kérdésre kijelentette: a román közvélemény – hosszú utat követően – megérett a melegházasság törvénybe foglalásának megvitatására.¹⁴ Nem sokkal később, 2015 júniusának végén Timmermans az ILGA-Europe gálavacsoráját megnyitó köszöntőjében arról beszélt, hogy a Bizottság feladata ösztönözni a tagállamokat a melegházasság elismerésére, legalább annyiban, hogy – saját jogszabály híján – a más tagállamban kötött melegházasságot tiszteletben tartásuk.¹⁵

Timmermans bizottsági alelnök szavai egybecsengenek az Európai Parlament 2015 márciusában hozott határozatával, amely felhívja a tagállamokat, hogy a melegházasság, illetve a bejegyzett életjárási kapcsolat jogi elismerésére politikai, társadalmi, emberi és polgári jogi kérdésként tekintsenek.¹⁶ A bizottsági és a parlamenti lelkesítés azonban ezen a ponton inkább óhajítás, mintsem érdemi előírás, tekintve, hogy családjogi kérdésekben az Európai Unió a tagállamok foglya: a tanácsi döntéshozatalhoz tagállami egyhangúság szükséges.¹⁷ Mindeközben – a korábban említett viselkedési mintázatnak megfelelően – az ADF International az EJEK előtt benyújtotta beavatkozási indítványát egy másik folyó projektjében: a magzati élet védelmében.¹⁸ Mint ismeretes, ebben a kérdésben sincs konszenzus az EU, illetve az Európa Tanács tagállamai között.

BÁRMILYEN SZÜK IS AZ OLIIARI-DÖNTÉS ALKALMAZÁSI KÖRE, MEGÁLLAPÍTHATÓ, HOGY AZ ÜGY KÖRÜLMÉNYEIRE TEKINTETTEL AZ EJEK TOVÁBBTERJESZKEDETT A MINIMÁLIS VÉDELMI SZINTET MEGHATÁROZÓ KORÁBBI GYAKORLATÁNÁL

Tekintve az amerikai konzervatív jogvédő szervezetek európai lerakatainak aktivitását, nem mellékes fejlemény, hogy az egyre színesebb európai színtér legújabb szereplői konzervatív-családvédő orosz társadalmi szervezetek, amelyek engedélyt kaptak arra, hogy a homoszexualitás propagandájának védelmében beavatkozóként vegyenek részt az EJEK eljárásban,¹⁹ és az Oliari-ügyben végül valószínűleg egy technikai hiba miatt nem jutottak szóhoz.²⁰ A Család és Demográfia Alapítvány²¹ saját weblapján található hír szerint az EJEK nem tájékoztatta őket a beavatkozást elfogadó végzéséről, végül ezért nem nyújtottak be beadványt az ügyben.²² Az alapítvány tüzes hangú panaszlevele egyelőre csak orosz nyelven érhető el, de már ebben a formában is alkalmas arra, hogy izgalomba hozza az EJEK előtt gyakran megforduló, melegjogokat ellenző többi társadalmi szervezetet, ezáltal is tovább építve a konzervatív beavatkozók kapcsolati hálóját. Ebből a szempontból említésre méltó, hogy az Oliari-ügyben a hagyományos házasság védelmében beavatkozó, amerikai eredetű és finanszírozású European Center for Law and Justice (ECLJ) igen aktív Oroszországban: Slavic Center for Law and Justice néven tartanak fenn irodát Moszkvában.

*Oliari és mások Olaszország elleni ügye:
még alacsonyabb védelmiszint-minimum,
még komolyabb jogvédelem*

Az Oliari-ügyben három, hosszú évek óta életjárási kapcsolatban élő meleg pár fordult az EJEK-hez, mivel az olasz jog semmiféle elismerést nem biztosított kapcsolatuknak. Egyikük ügyében az olasz alkotmánybíróság 2010-ben már kimondta, hogy a melegházasság elismerésére nem tartalmaz rendelkezést az olasz alkotmány, a parlament azonban szabadon dönthet a meleg párok kapcsolatának elismeréséről az Alkotmány 2. cikke alapján, amely az alapvető rendelkezések között védi az egyén elidegeníthetetlen jogát az önrendelkezéshez.

Az alkotmánybírósági döntést követően számos ügy került olasz bíróságok elé, amelyben a felek külföldön kötött melegházasságok joghatásainak elismerését kérték, általában mérsékelt eredményességgel. 2015 februárjában az olasz semmítőszék – az alkotmánybíróság korábbi döntésével egybecsengően – arra a következtetésre jutott, hogy a meleg párok

élettársi kapcsolatának elismerése a törvényhozás feladata. Az alkotmánybíróság döntését követően az olasz parlament azonban nem alkotott törvényt a meleg élettársi kapcsolatok elismeréséről, bár számos törvényjavaslat akadt el e tárgyban a szenátus előtt 2013 óta is.

Az EJEB az Egyezmény 8. cikke alatt fogadta be az indítványokat, a döntésben mellőzve a 14. cikk alatti diszkriminációs vizsgálatot.²³ A bíróság szerint – a korábbi joggyakorlatnak megfelelően – a tények a 8. cikk szerinti magánélet és családi élet védelmét is felhívják.²⁴ Az EJEB egyhangú volt az egyezményesértés megállapításában. A többségi véleményt jegyző négy bíró szerint az ügyben az volt a kérdés, hogy az olasz állam 2015-ben eleget tett-e a panaszosok magán- és családi életének védelmére vonatkozó intézményvédelmi kötelezettségének ('positive obligation'). A párhuzamos véleményt csatoló három bíró szerint viszont az ügyben a 8. cikk (2) bekezdése alatt kellett volna egyezményesértést megállapítani.

Az EJEB szerint az adott ügyben a 8. cikk alatt az intézményvédelmi kötelezettség tartalma olyan jogi szabályozási környezet kialakítása, amely állami (jogi) elismerést és védelmet nyújt a meleg élettársaknak.²⁵ Az EJEB emlékeztetett, hogy az intézményvédelmi kötelezettség sérelmének megállapításakor figyelemmel kell lennie az egyén és a közösség versengő érdekeire,²⁶ valamint a jogszabályok és a társadalmi valóság között feszülő ellentétnek a panaszos életére tett hatására.²⁷ A későbbiekben a bíróság hangsúlyozta, hogy az ügyben a vizsgálat kizárólag a meleg párok élettársi kapcsolata formális elismerésének tényére vonatkozik,²⁸ és – bár a bíróság ezt már nem mondta ki – nem a jogintézmény részletszabályaira.

A fentiek szerint az EJEB egyrésztől áttekintette az indítványozók jogi helyzetét, hangsúlyozva a szabályozás hiányát, illetve az esetenkénti kedvező közigazgatási és bírósági döntések kevéssé kiszámítható voltát.²⁹ A bíróság kiemelte, hogy a 2013 óta létező élettársi szerződés³⁰ két ok miatt nem tekinthető a meleg párok élettársi kapcsolatát elfogadható módon biztosító állami elismerésnek. Egyrészt azért, mert ez a megoldás minden közös háztartásban élő személy számára elérhető, tekintet nélkül a kapcsolatuk természetére (pl. testvérek, albérlőtársak), másrészt a tényleges együttélés a kapcsolat természetétől függetlenül a szerződés érvényességi feltétele, vagyis átmenetileg külön élő (pl. két különböző országban

dolgozó) élettársak nem köthetnek ilyen szerződést.³¹ Ez utóbbi megfontolás azért bizonyult lényegesnek a bíróság vizsgálata során, mert az EJEB korábban már elfogadta, hogy a közös háztartásban élés nem előfeltétele egy stabil párkapcsolat fennállásának és egyezményi védelmének.³²

Az EJEB megállapította, hogy a bizonytalan jogi helyzetnek köszönhetően (és formális állami elismerés híján) az olasz meleg párok közös életük legkülönbözőbb vonzatait kényszerülnek bírósági eljárásokban esetenként bizonyítani az egyébként is igen leterhelt olasz igazságszolgáltatási rendszerben.³³ Figyelemmel a perek kiszámíthatatlan kimenetelére, ezek a körülmények az EJEB szerint az indítványozók magán- és családi élethez való jogának számottevő akadályozásához ('not-insignificant hindrance') vezetnek.³⁴

Továbbá, az EJEB részletesen áttekintette, hogy hogyan alakult a meleg társadalmi helyzete Olaszországban. A bíróság megállapította, hogy az érzékelhetően növekvő társadalmi elfogadás³⁵ ellenére a

meleg párok helyzetét szabályozó jogi környezet – az alkotmánybíróság döntése mellett is – keveset változott az évek során. Bár a társadalmi elfogadásnak köszönhetően az olasz meleg párok nyilvánosan is megélhetik párkapcsolatukat, az állam és a jogrendszer érdemben továbbra sem ismeri el kapcsolatukat.³⁶

Az EJEB megállapította, hogy a meleg párok élettársi kapcsolatának állami elismerése az indítványozók számára a jogi szabályozás részleteitől vagy tartalmától függetlenül önértéket ('intrinsic value') képvisel,³⁷ az állami elismerés ugyanis legitimizálja a meleg párok párkapcsolatát.³⁸ Az állami elismeréshez fűződő indítványozói érdekek szemben az EJEB úgy találta, hogy a jogi elismerés nem jelentene az olasz állam számára különös nehézséget.³⁹ Az EJEB úgy találta, hogy az olasz állam nem tudott olyan közösségi érdeket megnevezni, amely versenyre kelhet az indítványozók érdekeivel.⁴⁰

Az olasz állam a tagállamoknak hagyományosan kijáró mérlegelési szabadságára ('margin of appreciation') hivatkozott az ügyben;⁴¹ hangsúlyozva, hogy a tagállamok vannak a legalkalmasabb helyzetben a közösség érzelmeinek felmérésére.⁴² Az olasz állam tagadta, hogy a kifejezett állami elismerés hiánya a hagyományos család intézményét vagy a társadalmi morált volna hivatott védeni.⁴³ Bár az EJEB nem vitatta, hogy a tagállamok jobb helyzetben vannak a közösségi érdekek felmérésekor, az adott ügyben mégis úgy vélte, hogy az olasz törvényhozás nem re-

agált érdemben az olasz társadalom és a legmagasabb bírói fórumok jelzéseire.⁴⁴ Mindezekre tekintettel, az EJEB szerint az olasz állam nem tudott olyan közösségi érdekre hivatkozni, amely versenyre kelhet az indítványozók számottevő érdekével ('momentous interest'): az olasz állam átlépte mérlegelési szabadságának határait, és nem tett eleget az Egyezmény 8. cikke alatti intézményvédelmi kötelezettségének.

A hétfős tanács három tagja – Mahoney bíró vezetésével – párhuzamos indokolást fűzött a döntéshez. A három bíró szerint az ügyben nem lett volna szükséges kimondani az olasz állam intézményvédelmi kötelezettségét a 8. cikk alatt. Az ügyben megállapítható lett volna a 8. cikk (2) bekezdésének sérelme azáltal, hogy az olasz alkotmánybíróság határozatát a parlament nem hajtotta végre:⁴⁵ az olasz állam megsértette az indítványozóknak az állam működésébe vetett bizalmát, vagyis a jogállamiság egyik követelményét.⁴⁶ Lehet, hogy az olasz alkotmánybíróság döntéseinek végrehajtása az olasz alkotmányos rend szerint felhívja a parlament intézményvédelmi kötelezettségét, az Egyezmény rendszerében azonban mást takar az intézményvédelem fogalma.⁴⁷

Bármilyen szűk is az Oliari-döntés alkalmazási köre, megállapítható, hogy az ügy körülményeire tekintettel az EJEB továbbterjeszkedett a minimális védelmi szintet meghatározó korábbi gyakorlatánál, amely azt mondta ki, hogy a tagállamok az élettársi kapcsolatok formális jogi elismerése során nem tehetnek különbséget a párok között nemi irányultságuk alapján.⁴⁸

Az olasz kormányfő, Matteo Renzi, az Oliari-döntésre válaszul még a parlamenti nyári szünet előtt bejelentette, hogy 2015 végére szeretné a meleg életársági kapcsolatát elismerő törvényt elfogadtatni.⁴⁹ A kormányfő ígérete mögött azonban a nyár végén nem állt egyértelmű többség az olasz parlament egyik házában sem, így a kormányfő várhatóan politikai kompromisszumokra kényszerül az őszi ülészakban. Nem mellékes persze, hogy az olasz parlament őszi ülészakának legfontosabb feladata az alkotmányreform elfogadása, és nem a meleg párok élettársi kapcsolatainak szabályozása. Az alkotmánymódosítás kemény politikai viták elé állítja a kormányt, ezért az élettársi kapcsolat szabályozásáról szóló törvényt érintő politikai kompromisszumokat nehéz lenne előre megjósolni. Olasz politikai elemzők szerint az elfogadásra kerülő törvény az élettársi kapcsolatról nem biztosít majd a házassággal azonos jogokat, mivel

a kormányfő engedményeket kényszerül tenni mind a kormánykoalíció belüli ellenzékének, mind az olasz katolikus egyháznak.⁵⁰ Bár a döntésből kiolvashatók azok a nemzeti körülmények, amelyek az EJE-et az egyezményesítés megállapítása felé terelték, ahhoz nem fér kétség, hogy egy, a házasságnál gyengébb jogintézmény beiktatása kifejezetten a meleg párok számára nem sértené az EJE által az Oliari-ügyben megállapított követelményeket.

Obergefell kontra Hodges: a házasságkötéshez való alapvető alkotmányos jog

Az Egyesült Államokban – a szövetségi államforma egyik következményeként – a házasságkötés feltételeit a tagállamok saját belátásuk szerint szabályozzák az alkotmány keretei között. Az amerikai legfelső bíróság Obergefell-ügyben hozott döntése előtt a meglegházasság térképe igen színes volt: 36 tagállam elfogadta, míg 8 egyértelműen elutasította a meglegházasságot. A skála két végpontja között található államok – különböző okok miatt – legalábbis nem zárták ki a meglegházasság joghatásainak elismerését. Az Obergefell-ügyben az indítványozók olyan meleg párok voltak, akik vagy nem köthettek házasságot a tagállamuk jogrendje miatt, vagy nem élvezhették a házasság jogkövetkezményeit egy olyan tagállamban, amely nem ismerte el a más tagállamban kötött házasság joghatásait. Az ügy nevét adó James Obergefell például azt sérelmezte, hogy nevét nem tüntették fel elhunyt férje halotti anyakönyvi kivonatán, mivel Maryland államban kötött házasságukat Ohio állam jogrendje nem ismerte el.

Az amerikai legfelső bíróság erősen megosztott volt: az ötfős többség döntését Kennedy bíró foglalta írásba. Az ítélethez Roberts főbíró, valamint Scalia, Thomas és Alito bírák egy-egy különvéleményt csatoltak, az ítélet teljes szövege így közel száz oldalt tesz ki.⁵¹

Az amerikai legfelső bíróság döntését arra alapozta, hogy a házasság az emberi létezés transzcendentális jelentőségű, központi eleme.⁵² A házasság fogalma az évek során változott, az egymást követő generációk a házasságnak más és más elemeit tartották fontosnak, és ezt a változást a jogi szabályozás is leképezte.⁵³ A legfelsőbb bíróság figyelembe veszi ugyan a történelmi változásokat és a hagyományokat, ezek a szempontok azonban nem kötik döntése kialakításában. Az alkotmány „alapító atyái” minden generá-

ció számára előírták, hogy felfedje a szabadság számára lényeges vonatkozását.⁵⁴ Ebben a folyamatban a bíróság feladata, hogy az alapvető jelentőségű elvet megállapítsa, és észérvekkel igazolt döntésbe ('reasoned judgment') foglalja.⁵⁵

A legfelső bíróság döntésének egyik fő eleme az amerikai alkotmány 14. kiegészítésében foglalt szabadság fogalma,⁵⁶ míg másik fő építőeleme a szintén a 14. kiegészítésben található egyenlő bánásmód követelménye, és annak is a szabadsággal való szoros viszonya.⁵⁷ A bíróság abból indult ki, hogy az Egyesült Államok alkotmánya védi a szabadságot, és ez a szabadság magában foglalja az identitás meghatározásához és kifejezéséhez való jogot. A szabadság alkotmányos védelme kiterjed az emberi méltóság⁵⁸ és az önrendelkezés körébe tartozó személyes döntésekre, így az identitást és a lelkiismeretet meghatározó legszemélyesebb kérdésekre is.⁵⁹

Az amerikai legfelső bíróság szerint a házassághoz fűződő személyes választás az önrendelkezés fogalmi eleme.⁶⁰ Az egyén számára való alapvető fontossága mellett a házasság a családot és a családban felnövő gyermekeket védi.⁶¹ A felek nem vitatták, hogy a meleg házaspárok is szeretők, támogató családi környezetet tudnak teremteni. Gyermekeik azonban állami elismerés hiányában könnyen megbélyegzés áldozataivá válnak.⁶² A bíróság azonban megjegyezte, hogy az utódok nemzése nem lehet a házasság fogalmi eleme vagy előfeltétele.⁶³ Egyéni jelentőségén túl a házasság a társadalmi rend alapja, mivel számos jogkövetkezménnyel jár.⁶⁴ A meleg párok házassága állami elismerés hiányában stigmatizációhoz, és így a szabadságtól való megfosztáshoz vezet.⁶⁵

A legfelső bíróság szerint a szabadságot és az egyenlő bánásmódot érintő érvek annak ellenére szorosan összekapcsolódnak,⁶⁶ hogy különböző elveken és alkotmányos alapokon nyugszanak.⁶⁷ A társadalmi folyamatok az idő múlásával az egyenlő bánásmód sérelmének újabb elemeit hozhatják napvilágra.⁶⁸ Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy az egyenlő bánásmód követelménye kiigazító szerepet tölt be a bíróság gyakorlatában.⁶⁹ A melegházasságot kizáró szabályok a meleg párok ellen diszkriminálnak: tekintettel a hosszasan tartó hátrányos megkülönböztetésre, súlyos és tartós sérelmet okoznak az indítványozóknak.⁷⁰

Mindezekre tekintettel a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a melegházasság kizárása vagy joghatásainak akadályozása sérti mind az egyéni szabadságot, mind az egyenlő bánásmód követelményét,

és ezáltal alkotmányellenes módon korlátozza a meleg párok házasságkötéshez való alapvető alkotmányos jogát.⁷¹ Ezáltal, egyelőre legalábbis úgy tűnik, a legfelső bíróság az amerikai alkotmányjogban ismert legmagasabb védelmi szintet biztosította: a meleg párok házasságkötéshez való jogát. (A legmagasabb minősítés csak azért kérdéses, mert a terminológia használata ellenére a bíróság nem alkalmazta az ilyenkor szokásos alapjogi vagy diszkriminációs tesztet.)

A legfelső bíróság – saját szerepére is reflektálva – megjegyezte, hogy a melegházasság immár hosszú ideje nyilvános vita tárgya az Egyesült Államokban.⁷² Az alapvető alkotmányos jogok azonban a demokratikus eljárások határait is kijelölik: nem szükséges szerű, hogy az egyének kivárják, amíg a jogalkotó sort kerít alapvető jogaik törvénybe foglalására.⁷³ A méltóság sérelmét nem minden esetben lehet egy tollvonással megszüntetni.⁷⁴ A bíróság mintegy lezárásképp megjegyezte, hogy a vallási közösségek a továbbiakban is szabadon érvelhetnek a melegházasság és az LMBT-jogok elismerése ellen a nyilvánosság előtt, mivel szabad véleménynyilvánításukat védi az alkotmány 1. kiegészítése.⁷⁵

A különvéleményeket jegyző bírák felosztották egymás között a bíróság ítéletének kritikai elemzését. Végző soron minden különvélemény a bíróság aktív szerepvállalását kifogásolja; Scalia bíró rövid, ám vitriolos különvéleménye kétségkívül a leglendületesebb mind között. Scalia bíró a már említettek mellett a többség pátozzsal teli hangvételét kifogásolta.⁷⁶ Bizonyítandó álláspontját, számos ponton idézi a többség véleményét, kimutatva az emelkedett fogalmazás logikai és nyelvi gyengeségeit, végző soron bírói puccsnak bélyegezve a többségi véleményt.⁷⁷

Roberts főbíró különvéleménye azon a meglátáson alapul, hogy a többség ítélete jogilag megalapozatlan,⁷⁸ a többség által leírt társadalmi folyamatok ugyanis nem befolyásolták a házasság fogalmának lényegét.⁷⁹ Roberts főbíró szerint az amerikai legfelső bíróság korábbi, házasságot érintő döntései nem teremtik meg a házasságkötéshez való alapvető alkotmányos jog elismerésének alapját, csupán rögzítik, hogy milyen alkotmányos keretek között szabályozhatják a tagállamok a házasságkötés feltételeit.⁸⁰ Roberts főbíró szerint különösen kellemetlen, hogy a többség az egyenlő bánásmód követelményéről szóló érvelésében külön igazolás vagy magyarázat nélkül eltért a bevett joggyakorlattól.⁸¹ Ezáltal a többség a bíróság nevében véget vetett a demokratikus vitának, így a melegházasság ellenzői elveszítet-

ték a lehetőséget, hogy ellenfeleiket nyilvános vitában győzzék meg saját igazukról.⁸² Ez a hozzáállás azért különösen problémás, mert a szövetségi bíróságok feladata az eléjük tárt jogviták rendezése, és nem a törvényhozás.⁸³

ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS: FELSZÍNI ÉS MÉLYEBB HASONLÓSÁGOK

Amint azt az írás címe is sugallja, bár mind a két ítélet LMBT-párkapcsolati jogokra vonatkozik, a két döntés tárgya és iránya eltérő: az EJEB döntése a minimális védelmi szintet jelöli ki a párkapcsolatok (és nem a házasság) állami elismerésében, míg az amerikai legfelső bíróság a házasságot nyitja meg minden emberpár előtt, nemi irányultságra tekintet nélkül. Megjegyzendő, hogy az EJEB érzékelhetően nem kíván egy darabig visszatérni a melegházasság kérdésére az Egyezmény 12. cikke alatt, az indítványt ebben a részében ugyanis nem tartotta befogadhatónak, fenntartva a házasságról a Schalk-ügyben elfoglalt álláspontját.⁸⁴ Az amerikai Obergefell-döntés európai megfelelőjére tehát egy darabig még biztosan várni kell.

Bár első ránézésre feltűnő, hogy mindkét bíróságot foglalkoztatta saját szerepvállalásának súlya és jelentősége, e tekintetben az ítéletek érdemben nem összehasonlíthatók. Az Oliari-ügyben az EJEB – mint regionális emberi jogi bírói fórum – elsősorban azt vizsgálta, hogy mely kérdésekben van tényleges döntéshozatali helyzetben a tagállami alkotmányos szereplőkhöz képest. Az EJEB-et elsősorban az inspirálta, hogy az olasz parlament évekig nem reagált az alkotmánybíróság döntésére, amelyben az alkotmánybíróság kifejezett alkotmányos rendelkezés és saját hatáskörének hiányában felhívta fel a parlamentet a melegek élettársi kapcsolatának szabályozására. Az EJEB az Oliari-döntésben részletesen is taglalta, hogy az alkotmánybírósági döntések rendszeres parlamenti figyelmen kívül hagyása mind a felelős bírói működést, mind az egyének jogbiztonságba vetett bizalmát veszélyezteti.⁸⁵ A nemzeti társadalmi vita szempontjából tehát az EJEB nem tett mást az Oliari-ügyben, mint megerősítette az olasz alkotmánybíróság korábbi döntését a melegek élettársi kapcsolata elismerésének szükségességéről az Egyezmény 8. cikke alapján. Megjegyzendő, hogy az ügyben párhuzamos véleményen

lévő bírák nem az EJEB fellépésének vagy az egyezményértés megállapításának szükségességét vitatták, hanem annak egyezményi alapját.

Ezzel szemben, az amerikai legfelső bíróság – amint azt a különvéleményen lévő bírák részletesen kimutatták, és a többség is elismerte – az Obergefell-ügyben hozott döntésével pezsgő politikai és társadalmi vitába avatkozott be. A többség szerint erre az alapvető jogok védelme érdekében volt szükség. A különvéleményen lévő bírák szerint azonban a bíróság beavatkozása azért problémás, mert a melegek házasságkötéshez való joga nem következett egyértelműen az amerikai alkotmányból és a bíróság gyakorlatából, a bíróság tehát átvette az ügyben a tagállami törvényhozások szerepét.⁸⁶ Az EJEB és az amerikai legfelső bíróság tehát nem voltak összehasonlítható helyzetben a melegjogokról szóló politikai vitába történő bírói beavatkozás szempontjából.

A döntések alaposabb összevetése során figyelemre méltó, hogy mindkét bíróság érvelése az alapjogi és a diszkriminációtilalmi érvek kölcsönhatására épít. Az Obergefell-ügyben ez a kölcsönhatás egyértelmű, és az EJEB döntésével kapcsolatban is csak azért tűnhet meglepőnek a megállapítás, mert – korábbi gyakorlatától eltérve – az EJEB az indítványt kizárólag a 8. cikk alatt, és nem a 8. és 14. cikk összefüggésében vizsgálta. Az EJEB azonban a 8. cikk alatt sem habozott megerősíteni, hogy a meleg párok éppen úgy képesek tartós, elkötelezett párkapcsolatban élni, mint a különmű párok, ezért az állami elismerésre való igényük is hasonló ('relevantly similar').⁸⁷ Korábban ezt a megállapítást az EJEB

a Schalk-ügyben⁸⁸ valóban a 8. és 14. cikk együttes alkalmazása során tette meg. Az Oliari-döntés nem tett mást, mint hogy a korábban már alkalmazott diszkriminációellenes megközelítést a 8. cikk alatti intézményvédelmi kötelezettséget érintő elemzés részévé tette.⁸⁹ Bár egyes elemzők szerint a 8. és 14. cikk együttes vizsgálatának elhagyása aggasztó

visszalépés,⁹⁰ – mivel az EJEB a diszkriminációs érvelésen alapuló korábbi gyakorlatát egyértelműen megerősítette a 8. cikk alatt –, a gyakorlatban várhatóan mindaddig kevés zavart okoz majd az Oliari-ügyben alkalmazott megközelítés, amíg az EJEB a jogsértés megállapításakor a diszkriminációs ügyekben korábban alkalmazott magas védelmi szintet érvényesíti az LMBT-jogok védelmében a 8. cikk alkalmazása során is.

Figyelemre méltó egybeesés továbbá, hogy döntésében mindkét bíróság komoly jelentőséget tulaj-

donított a megfelelő jogi szabályozás hiányából eredő hátrányoknak. Mindkét bíróság kimondta, hogy a meleg élettársi kapcsolatának, illetve házasságának állami elismerése hozzájárul a meleg társadalmi elfogadásához: az állami elismerés csökkenti a megbélyegzettség érzetét,⁹¹ míg az állami elismerés hiánya mindkét bíróság szerint sértő vagy megalázó. Az EJEB a társadalmi valóság és a jogi szabályozás feszültségét korábban elsősorban transzneműek jogait érintő ügyekben vette figyelembe az állam intézményvédelmi kötelezettségének megállapítása érdekében.⁹² Az LMBT-emberek és párok társadalmi elfogadásának javulása tehát önmagában nem ok az emberi jogi vagy alkotmányos védelem elismerésére (elvégre a bíróságok feladata nem egyszerűen a közvéleménykutatói eredmények lefordítása), ugyanakkor lényeges, mert a társadalmi elismerés fényében még inkább sérelmek a jogi környezet hiányosságai, az állam hallgatása vagy éppen az állami elutasítás.

Bár mindkét ítélet fontos alapítételeket rögzített, érdekes módon mindkét bíróság igen visszafogottan bizonyult, amikor a jövőbeni ügyekben követendő elvek meghatározására került sor. Az Obergefell-ügyben az amerikai legfelső bíróság nem követte az alapjogi ügyekben általánosan alkalmazott jogkorlátozási tesztet, és igen keveset árul el döntésének következményeiről azon ügyekben, amelyek a meleg házasság alkotmányos védelmével kapcsolatban érzékelhetően további alkotmányjogi kérdéseket vetnek majd fel. Mivel az Egyesült Államokban a nemi irányultságon alapuló diszkrimináció elleni védelem az európai viszonyokhoz képest gyerekcipőben jár, a meleg házastársak jogosultságaival kapcsolatban perek áradata várható – és nem csak vallásos, illetve egyházi munkáltatóktól és szolgáltatóktól.⁹³ Mivel az Obergefell-döntés kevés hasznos útmutatást tartalmaz ezekre az ügyekre nézve, könnyen előfordulhat, hogy a diszkriminációs, vallásszabadságot és LMBT-jogokat érintő ügyekben általában igen megosztott bíróság jól követhető elvek helyett fragmentált egyedi döntésekben rendezi az indítványozók sorsát a jövőben. Ezért nem túlzás azt állítani, hogy az Obergefell-döntés kétségtelen szimbolikus jelentősége egyelőre messze túlmutat gyakorlati hasznosságán.

Ezen a ponton érdemes megismételni, hogy az EJEB döntése az Oliari-ügyben, bár kétségkívül kiterjeszti az LMBT-jogokat megillető egyezményes védelem körét, az ítélet maga erősen kontextusfüggő,

és jelenleg minden bizonnyal kizárólag Olaszország vonatkozásában állapít meg mulasztást. Az EJEB nem mondta ki egyértelműen, hogy a tagállamok (értsd: minden tagállam) egyezményes intézményvédelmi kötelezettsége a meleg párok élettársi kapcsolatának állami elismerése. Ezzel ez Oliari-döntés hatálya szűkebb tehát például a Vallianatos-döntésnél, amelyben az EJEB általános érvénnyel mondta ki, hogy az élettársi kapcsolatok elismerésekor egy tagállam nem tehet különbséget a párok között nemi irányultság alapján.⁹⁴ Ez nem meglepő, mivel az EJEB megemlíti ugyan a meleg párok kapcsolatának állami elismerésének világszerte növekvő trendjét, gyorsan

meg is jegyzi, hogy jelenleg a tagállamoknak alig több mint a felében található ilyen tartalmú szabályozás.⁹⁵

A párhuzamos indokolás szerint az EJEB ítélete számos ponton igyekszik kifejezetten Olaszország tekintetében megállapítani a 8. cikk intézményvédelmi oldalának sérelmét,⁹⁶ néhány ponton azonban az ítélet mégis túlmutat az olasz határokon. A párhuzamos vélemény szerint a bíróság azon megállapításai, amelyek a meleg élettársi kapcsolat állami elismerésére vonatkozó intézményvédelmi kötelezettséget a jogi környezet és a társadalmi elismerés közötti feszültségre alapozzák, e tekintetben különösen aggályosak, mivel ezek a megfontolások az olasz ügy körülményeinél messzebbre vezetnek. Ez az észrevétel azért is figyelemreméltó, mert az EJEB döntésében, kifejezetten óvatosan, az állami elismerés tényére – és nem annak részletes tartalmára – helyezte a hangsúlyt. Vagyis, az EJEB taglalta ugyan az állami elismerés jelentőségét a meleg párok mindennapi életében, az ítélet nem tér ki arra, hogy az állami elismerésnek minimálisan milyen élethelyzeteket kell érintenie; illetve, hogy milyen különbségek fogadhatók el a házastársak és az élettársak jogi helyzetében azokban a tagállamokban, amelyek a házasságtól elválasztva, külön jogintézményeket kívánnak fenntartani az élettársak számára. Az EJEB hallgatása persze érthető, hiszen ez a kérdés nem volt a bíróság előtt, és megválaszolása a nemzeti parlamentek mozgásterét jó eséllyel csökkentené. Iránymutatás hiányában azonban borítékolható, hogy a többfokú elismerést működtető tagállamokban minden egyes különbség pereskedés tárgya lesz; csak az a kérdés, hogy ezek a perek az alkotmánybíróságok előtt kötnek-e ki, vagy Strasbourgig jutnak.

Az Oliari-ügy alkalmazási köréről szóló vita nyilvánvalóan finom utalás mindazon tagállamok LMBT-

jogokkal kapcsolatos berzenkedésére, amelyek nemcsak, hogy nem ismerik el meleg párok párkapcsolatait semmilyen formában, de a közelmúltban alkotmányba (pl. újabban Szlovákia⁹⁷) vagy törvénybe (pl. a fenti példa Romániából) foglalták férfi és nő házasságának védelmét. A klub koronázatlan királya valószínűsíthetően persze Oroszország, ahol a homoszexualitás népszerűsítése még bűncselekmény is,⁹⁸ de a bevezetőben említett román események is felvetik egy általános érvénytelenséggel kimondott intézményvédelmi kötelezettség érvényesíthetőségét a tagállamok szürke hétköznapjaiban.

ÖSSZEHASONLÍTÁS: EGY LÉNYEGES KÜLÖNBSÉG ÉS TANULSÁGAI

Az eddig tárgyalt egybeesések ellenére az amerikai és az európai bíróság megközelítése erősen eltér egy lényeges ponton. Amint azt Scalia bíró különvéleményében nem mulasztotta el részletesen bemutatni, Kennedy bíró döntése a hagyományos, heteronormatív házasságfogalom mint alkotmányos védelemre méltó érték mellett tesz tanúságot. Az életre szóló stabil elköteleződés képe,⁹⁹ az egyén feloldása a házasság mindeneknél fontosabb egységében,¹⁰⁰ és az egyedülállótól való egyetemes, zsigeri félelem képzelet¹⁰¹ egy olyan középosztálybeli privilégium szentélyébe látszik alkotmányos bebocsáttatást engedni, amelynek – legalábbis a Kennedy bíró által leírt formában – statisztikailag igazolhatóan egyre kevesebb látogatója van a nyugati demokráciákban. A hagyományos házasság népszerűségét, és ebben könnyű Kennedy bíróval egyetérteni, nem a melegházasság elismerése fogja lerontani, és főleg nem azért, mert a bíróság átvágta a házasságkötés és a gyermekvállalás megbonthatatlan hitt egységét.¹⁰² Kennedy bíró ennek ellenére nem választott valamivel reálisabb házasságképet a döntés megalapozásához.

Az EJEB, bár az Oliari-ügyben kétségkívül nem a melegházasság kérdésében döntött, erőteljesen eltérő családképet vázolt fel a jogvédelem tárgyként. Az EJEB szerint létezhet elkötelezett és tartós párkapcsolat közös háztartáson kívül; pontosabban, azon túl is. A valóságban a modern életforma velejárája, hogy családok, házaspárok vagy élettársak, akár hosszabb időre is, külön lakóhelyen kényszerülnek élni, akár megélhetésük miatt, akár más okból.¹⁰³ A közös családi fészkek hiánya azonban nem jelentheti, hogy ezek a családok nem érdemesek az Egyezmény által biztosított emberi jogaik védelmére. Bár az EJEB ezt a megfigyelést egyértelműen azért tette, hogy kimutassa, a tényleges együttélést megkívánó olasz élet-

társi szerződés alkalmatlan eszköz a meleg párok élettársi kapcsolatának állami elismerésére, a házasság kifejezett említéséből is világos, hogy az európai bíróság családfogalma kevésbé idealizált, mint a Kennedy bíró által leírtak.

Mindez annyiban jó hír, hogy az EJEB családképe valószínűleg közelebb áll az európai háztartások (és valószínűsíthetően a nyugati alkotmányos demokráciák) mindennapi valóságához, mint az amerikai ítélet családideálja. Amint a két elemzett ítélet is illusztrálja, a családképek különbözősége emberi jogi szempontból lényeges eltérésekhez vezethet, így különös figyelmet érdemel akkor, amikor a bíróságok emberi jogokkal – és különösen LMBT-jogokkal – kapcsolatos megállapításait tervezik exportálni vagy épp importálni indítványozók és képviselőik, jogvédő szervezetek, parlamentek, valamint persze maguk a bíróságok.

JEGYZETEK

1. A dolgozatban meleg párokon mindvégig azonos nemű párokat értek.
2. *Oliari és mások Olaszország elleni ügye*, Appl. nos. 18766/11 and 36030/11, Judgment of 21 July 2015.
3. *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. ____ (2015), a hivatkozások az ítéletnek az Egyesült Államok legfelső bírósága által kiadott ideiglenes változatára ('slip opinion') utalnak. Az egyes különvélemények számozása nem folytatódó, minden különvéleménynél újrakezdődik.
4. *Oliari*, § 65.
5. A leghíresebb hivatkozás az EJEB gyakorlatára LMBT-jogokat érintően Kennedy bíró ítéletében található a *Lawrence v. Texas* ügyben (539 U.S. 558 (2003)). Ld. továbbá *US v. Windsor*, 570 U.S. ____ (2013), Alito bíró különvéleménye, 4. lj.
6. Lásd az *Obergefell*-ügy érdemében benyújtott beadványokat, <http://www.supremecourt.gov/ObergefellHodges/AmicusBriefs/>. Az *Oliari*-ügyben befogadott beavatkozók felsorolására lásd *Oliari*, § 6, a beavatkozók összehasonlító jogi érvei a §§ 134-143 között találhatóak az ítéletben.
7. A konszenzus jelentőségére az EJEB gyakorlatában korábban magyarul lásd POLGÁRI Eszter: A strasbourgi bíróság és az európai konszenzus, *Értelmezései módszer vagy utólagos igazolás?*, *Fundamentum*, 2005/1, 5-13.

A beavatkozók szerepét az EJEB eljárásában egyre nagyobb érdeklődés övezi. Lásd pl. Nicole BRÜLI: *Amicus curiae as a Means to Reinforce the Legitimacy of the European Court of Human Rights*, in Spyri-

- don Flogaitis, Tom Zwart, Julie Fraser (szerk.), *The European Court of Human Rights and Its Discontents, Turning Criticism into Strength* (Edward Elgar, 2013), 135; Rachel Cichowski, *Courts, Advocacy Groups and Human Rights in Europe*, in Alison Brysk (szerk.) *Globalization of Law and Human Rights: Getting from Rights to Justice* (Routledge, 2013), 107; Laura van der Eynde, *An Empirical Look at the Amicus Curiae Practice of the Human Rights NGOs Before the European Court of Human Rights*, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 31/3: 271–313 (2013).
8. Román alkotmány, 48. § (1) bekezdése szerint „A család alapja a házastársak szabad beleegyezésén alapuló házasság [...]” (*‘Familia se întemeiază pe căsătorie liber consimțită între soți’* [...])
  9. Román Polgári Törvénykönyv, 259. § (1) bekezdése: „A házasság egy férfi és egy nő szabad beleegyezésén alapuló egyezség [...]” (*‘Căsătorie este uniunea liber consimțită între un bărbat și o femeie’* [...]).
  10. Az utolsó próbálkozás a felsőház előtt benyújtott törvényjavaslattal (L52/2015) 2015 májusában zárult sikertelenül: <https://www.senat.ro/Legis/Lista.aspx?cod=18567>.
  11. Lásd az alsóházi eljárás összefoglalója a román parlament honlapján, http://www.cdep.ro/caseta/2015/06/09/pl15340_rp.pdf
  12. Lásd <http://www.mediafax.ro/social/comisia-juridica-a-respins-proiectul-legii-parteneriatului-civil-14250881>
  13. Lásd az ADF saját összefoglalóját az eseményekről lásd: <http://adfinternational.org/2015/05/19/the-legal-committee-of-the-romanian-chamber-of-deputies-unanimously-rejected-the-same-sex-civil-partnership-bill/>
Lásd továbbá: interjú Roger Kiskaval, aki az ADF igazgató helyettese és a szervezet európai stratégiai pereit viszi, a hagyományos család védelmében, http://www.catholicworldreport.com/Item/4030/human_rights_fanatic_a_new_criminal_offense_in_europe.aspx
  14. Lásd <http://www.romaniajournal.ro/justice-minister-romanian-parliament-considers-law-allowing-gay-marriages/>. A miniszter egyértelműen meglegházasságról (‘căsătorie’) és nem élettársi kapcsolatról (‘parteneriat civil’) beszélt az újságíróknak adott válaszában: <http://www.mediafax.ro/social/cazanciuc-ne-punem-problema-sa-dezbatem-o-lege-care-sa-permita-casatoria-persoanelor-de-acelasi-sex-14405280>
  15. Timmermans 2015. június 24-i beszéde: https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/timmermans/announcements/keynote-speech-first-vice-president-frans-timmermans-equality-gala-organized-ilga-europe-brussels_en: „*I also believe the Commission should go forward, and try to get all Member States in the EU to unreservedly accept same-sex marriage as other marriages. Even if they don't have same-sex marriage yet in their own country, to at least to have the decency to respect the decision of other countries to have same sex marriage.*”
  16. European Parliament resolution of 12 March 2015 on the Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2013 and the European Union's policy on the matter, (2014/2216(INI)): „*Takes note of the legalisation of same-sex marriage or same-sex civil unions in an increasing number of countries – 17 to date – around the world; encourages the EU institutions and the Member States to further contribute to reflection on the recognition of same-sex marriage or same-sex civil union as a political, social and human and civil rights issue.*”
  17. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ), 81 (3).
  18. Az ADF International beadványa az EJEB előtt függő *Shioshvili Oroszország elleni ügyben* (Appl. no. 19356/07) elérhető: <http://www.adfmedia.org/files/Shioshvili-Brief.pdf>
  19. Az EJEB elnöke szabad mérlegeléssel dönt a beavatkozók részvételéről vagy kizárásáról. Egyezmény, 36. cikk (2) bekezdés.
  20. *Oliari*, § 6.
  21. Pável Parfentyev ügyvéd számos, egymással látszólag együttműködő orosz és ukrán családvédő szervezet, közöttük a Család és Demográfia Alapítványa (‘Фонд поддержки семьи и демографии’) teljes nevén a „Szent Péter és Fevronia, a család védőszentjeinek nevét viselő Család és Demográfia Alapítvány” nevében kívánt beavatkozni az *Oliari*-ügyben. *Oliari*, § 6.
  22. Lásd: www.familypolicy.ru/read/2011
  23. *Oliari*, § 100. A bíróság az ügy uraként (‘master of characterisation’) élt az ügy tényeinek jogi minősítése feletti hatalmával. Továbbá § 188.
  24. *Oliari*, § 103.
  25. *Oliari*, § 164.
  26. *Oliari*, § 160.
  27. *Oliari*, § 161.
  28. *Oliari*, § 177.
  29. *Oliari*, § 131 és § 170 (a kormány e tekintetben egyetértő álláspontjára nézve). Továbbá § 44: az egyes városokban bevezetett élettársi kapcsolatok nyilvántartása csupán jelképes, a nyilvántartásba vételnek nincsen jogi következménye.
  30. *Oliari*, §§ 39–41. A jogintézmény leírása a kormány szemszögéből: § 128.
  31. *Oliari*, § 169.
  32. *Oliari*, § 169, hivatkozva a Vaillanatos-ítélet §§ 49 es 139 pontjait.
  33. *Oliari*, § 171.
  34. *Oliari*, § 171.

35. A társadalmi elfogadottságra utaló adatokat a Certi Diritti nevű civil szervezet beadványából idézi az EJEB: *Oliari*, § 144. Megjegyzendő, hogy ezekre az adatokra Az EJEB mint hivatalos statisztikákra hivatkozik. *Oliari*, § 181.
36. *Oliari*, § 173.
37. *Oliari*, § 174.
38. *Oliari*, § 174.
39. *Oliari*, § 173.
40. *Oliari*, § 176.
41. A tagállami mérlegelési szabadság alapvonalait ismereti POLGÁRI (7. vj.) 6–7.
42. *Oliari*, § 176 („better placed to assess the feelings of their community”) (utólagos kiemelés).
43. *Oliari*, § 176.
44. *Oliari*, § 179 és 180.
45. *Oliari*, Mahoney bíró párhuzamos indokolása, § 5.
46. *Oliari*, Mahoney bíró párhuzamos indokolása, § 7.
47. *Oliari*, Mahoney bíró párhuzamos indokolása, § 10.
48. *Vallianatos és Mások Görögország elleni ügye*, Appl. nos. 29381/09, 32684/09, Judgment of 7 November 2013.
49. A kézirat lezárásának időpontja 2015. szeptember 23. (A szerkesztő megjegyzése)
50. Lásd az olasz katolikus egyházzal folytatott nyilvános vita 2015. augusztusi állását, <http://sociale.corriere.it/delrio-avanti-sulle-unioni-civili-bagnasco-esclude-ingerenze/>. Politikailag a parlamenti támogatás biztosításához Renzi akár a kormányt is átalakítani kényszerülhet, újabb miniszteri széklet adva a Forza Italiából kiszakadt jobbközép koalíciós partnerének (*Nuovo Centrodestra*): <http://www.lanotiziagiornale.it/quagliarriello-ministro-puo-sbloccare-le-unioni-civili-al-nuovo-centrodestra-gli-affari-regionali-ma-convincere-binetti-e-giovanardi-a-votare-la-legge-sui-dirittomosessuali-sara-dura/>.
51. Terjedelmi korlátok miatt az érvelés fenti összefoglalása egyáltalán nem tér ki a bíróság korábbi joggyakorlatának áttekintésére.
52. *Obergefell*, Kennedy (slip), 3.
53. *Obergefell*, Kennedy (slip), 6–10.
54. *Obergefell*, Kennedy (slip), 11.
55. *Obergefell*, Kennedy (slip), 10.
56. *Obergefell*, Kennedy (slip), 10–9. Mivel a szabadság védelme a 14. kiegészítés az ún. *Due Process* klauzulájában található, a szabadság-érvre sokszor hivatkozik *Due Process*-érvként a szakirodalom és a bíróság.
57. *Obergefell*, Kennedy (slip), 19–23. Az egyenlő bánásmód követelménye a 14. kiegészítés ún. *Equal Protection* klauzulájában található.
58. Az Egyesült Államok alkotmánya az emberi méltóságot vagy az emberi méltósághoz való jogot nem nevesíti. A méltóság védelme a bíróság korábbi gyakorlatából következik. Az LMBT-jogokkal összefüggésben lásd elsősorban *US v Windsor*, fentebb.
59. *Obergefell*, Kennedy (slip), 10.
60. *Obergefell*, Kennedy (slip), 12.
61. *Obergefell*, Kennedy (slip), 15.
62. *Obergefell*, Kennedy (slip), 15.
63. *Obergefell*, Kennedy (slip), 16.
64. *Obergefell*, Kennedy (slip), 17.
65. *Obergefell*, Kennedy (slip), 19.
66. E tekintetben Kennedy bíró elismerten a *Lawrence v Texas* (539 U.S. 558 (2003)) ügyben – és a bíróság többségi véleményeként – kifejtett álláspontját követi. *Obergefell*, Kennedy (slip), 22.
67. *Obergefell*, Kennedy (slip), 19.
68. *Obergefell*, Kennedy (slip), 20.
69. *Obergefell*, Kennedy (slip), 21.
70. *Obergefell*, Kennedy (slip), 22.
71. *Obergefell*, Kennedy (slip), 22–23.
72. *Obergefell*, Kennedy (slip), 23.
73. *Obergefell*, Kennedy (slip), 24.
74. *Obergefell*, Kennedy (slip), 25.
75. *Obergefell*, Kennedy (slip), 27.
76. A Scalia-különvélemény 22. lábjegyzete különösen maró.
77. *Obergefell*, Scalia különvélemény (slip), 6.
78. *Obergefell*, Roberts-különvélemény (slip), 2.
79. *Obergefell*, Roberts-különvélemény (slip), 8.
80. *Obergefell*, Roberts-különvélemény (slip), 16.
81. *Obergefell*, Roberts-különvélemény (slip), 23.
82. *Obergefell*, Roberts-különvélemény (slip), 25.
83. *Obergefell*, Roberts különvélemény (slip), 27.
84. Magyar kommentárok a *Schalk-ügyről* pl. TORDAI Csaba: A Schalk-ügy, *JEMA*, 2010/4, 88, továbbá VASILY LUKASHEVICH: Egy új európai család: az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a Schalk és Kopf kontra Ausztria esetben, *Fundamentum*, 2010/3, 118–124.
85. *Oliari*, § 179 és 180.
86. A meglegházasság ellen kitartó amerikai tagállamok persze megtehetik, hogy semmit nem tesznek az *Obergefell*-döntésre válaszul, hallgatásuk azonban garantálja az azonnali, elhúzódó pereskedést a melegjogok védelmében.
87. *Oliari*, § 166.
88. *Schalk és Kopf Ausztria elleni ügye*, Appl. no. 30141/04, 2010. június 24, § 99, valamint *Vallianatos*, § 78 és 81.
89. Nemrég hasonló módon járt el egyébként az EJEB a *Magyar Keresztény Mennonita Egyház* ügyében is, amikor a 9. cikk alatti vizsgálat elemévé tette az indítványozók által elszenvetett hátrányos megkülönböztetést. *Magyar Keresztény Mennonita Egyház Magyarország elleni ügye*, Appl. no. 70945/11, 2014. április 8.
90. Paul Johnson szerint ez a megoldás veszélyes visszalépés. Lásd Paul JOHNSON: Ground-breaking judgment of the European Court of Human Rights in *Oliari and Others v Italy*: same-sex couples in Italy must have access to civil unions/registered partnerships, 2015. jú-

- lius 21, <http://echrso.blogspot.co.uk/2015/07/ground-breaking-judgment-of-european.html>.
91. *Obergefell*, Kennedy (slip), 14, 18, 19 a stigmáról. *Obergefell*, Kennedy (slip), 22: a meleg hátrányos helyzetbe taszítása megalázó. *Oliari*, § 174 az állami elismerés legitimizáló hatásáról.
92. *Oliari*, § 161, idézi a *Goodwin Egyesült Királyság elleni ügyében* hozott döntés, Appl. no. 28957/95, 2012. július 11., § 77-78, valamint a *Hämäläinen Finnország elleni ügyében* hozott ítélet, Appl. no. 37359/09, 2014. július 16 (Nagykamara), § 66 ügyek hasonló megállapításait. § 83: az orvostudomány állása nem megbízható forrása az emberi jogi védelem megalapozásának.
93. A várható jogvitákat a beavatkozó beadványok igen részletesen a legfelső bíróság elé tárták.
94. A 2008-ban elfogadott görög törvény kifejezetten csak a heteroszexuális párokra vonatkozott, egyértelműen kizárva a meleg élettársakat.
95. *Oliari*, § 178.
96. *Oliari*, Mahoney bíró párhuzamos indokolása, § 10.
97. Lásd szlovák alkotmány, 41.§ (1) bekezdés: A házasság férfi/férj és nő/feleség egyedülálló szövetsége. [*Manželstvo je jedinečný zväzok medzi mužom a ženou.*] A mondatot a č. 161/2014 Z. z. alkotmánymódosítással illesztette a szlovák parlament az alkotmány szövegébe. Ezt követően, 2015 februárjában népszavazás erősítette meg a házasság új alkotmányos definícióját. A népszavazáson, amelyen a szavazók 21,41 százaléka vett részt, a definíció 94,50 százalékos támogatást kapott; vagyis 4,4 millió választásra jogosultból 945 ezren vettek rész, és közülük 893 ezren támogatták a kizárólag heteronormatív házasság gondolatát. Forrás: <http://volbysr.sk/en/tab01.html> Ez a teljes szlovák népesség (kb. 5,4 millió fő) hozzávetőleg 16 százaléka.
98. Az EJEB az orosz törvény elleni indítványokat *Zhdanov és Rainbow House Oroszország elleni ügye*, Appl. no. 12220/08, valamint *Bayev Oroszország elleni ügye*, Appl. no. 67667/09 számokon fogadta be.
99. *Obergefell*, Kennedy (slip), 17.
100. *Obergefell*, Kennedy (slip), 14.
101. *Obergefell*, Kennedy (slip), 14.
102. *Obergefell*, Kennedy (slip), 26.
103. *Oliari*, § 169.